

**TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI BAHOLASHDA SUN'YI INTELLEKT
VA SKORING MODELLARINI QO'LLASH ISTIQBOLLARI**

Ilmiy rahbar: Arziboyeva Ravzaxon Satarovna

Andijon davlat texnika instituti

"Buxgalteriya hisobi" kafedrasida katta o'qituvchisi,

Ikramov Ibroximjon Baxodir o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Iqtisodiyot va boshqaruv" fakulteti

"Bank ishi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Email: ikramovibrohimjon@gmail.com

Tijorat banklarida kredit riskini baholash jarayoni zamonaviy moliyaviy tizimning eng muhim va murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. An'anaviy yondashuvlarda kredit riskini baholash ko'pincha subyektiv omillarga, inson tajribasi va statistik ko'rsatkichlarga asoslangan bo'lsa, bugungi kunda sun'iy intellekt va skoring modellaridan foydalanish ushbu jarayonni tubdan o'zgartirish imkonini bermoqda. Sun'iy intellekt asosidagi algoritmlar mijozlarning moliyaviy faoliyati, kredit tarixi, to'lov intizomi, ijtimoiy-demografik ko'rsatkichlari va boshqa ko'plab omillarni chuqur tahlil qilib, kredit riskini ancha aniqlik bilan baholash imkonini yaratadi. Bu esa tijorat banklari uchun nafaqat kredit portfelining sifatini oshirish, balki kredit ajratish jarayonida samaradorlik va tezkorlikni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellekt va skoring modellarining joriy etilishi natijasida tijorat banklari kredit riskini baholashda an'anaviy yondashuvlarga nisbatan ancha keng qamrovli va chuqur tahlil imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, mashinaviy o'rganish algoritmlari mijozlar haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilib, kredit to'lovlari o'z vaqtida amalga oshirish ehtimolini yuqori aniqlikda prognoz qilish imkonini beradi. Bu esa banklar uchun kredit ajratishda risklarni kamaytirish, kredit portfelining barqarorligini ta'minlash va zararlarni minimallashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosidagi skoring tizimlari kredit olish jarayonini avtomatlashtirish, inson omilini kamaytirish va kredit olish uchun arizalarni tezkor ko'rib chiqish imkonini beradi. Natijada, banklar o'z mijozlariga yanada qulay va tezkor xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Iqtisodiy nuqtai nazardan, sun'iy intellekt va skoring modellarining joriy etilishi bank sektorida raqobat muhitini kuchaytirishi mumkin. Raqobatbardosh muhitda banklar kredit mahsulotlarining narxini va shartlarini optimallashtirishga intiladilar. Bu esa kredit narxlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sun'iy intellekt yordamida risklarni aniq baholash imkoniyati banklarga kredit foiz stavkalarini moslashtirish, past riskli mijozlarga qulayroq shartlar taklif etish va yuqori riskli mijozlar uchun esa ehtiyotkorlik siyosatini yuritish imkonini beradi. Natijada, bozorda

kredit narxlari differensiallashadi va bu banklar o'rtasida sog'lom raqobatni rag'batlantiradi.

Biroq, O'zbekiston sharoitida tijorat banklari orasida ayrim monopoliyalashuv tendensiyalari ham mavjud. Katta banklarning bozordagi ulushi yuqori bo'lganda, ular kredit narxlarini shakllantirishda yetakchi rol o'ynaydi. Monopoliyalashgan muhitda esa sun'iy intellekt va skoring modellarining joriy etilishi narx shakllanishiga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, texnologik yangiliklar banklar uchun operatsion xarajatlarni kamaytiradi va kredit riskini aniq baholash imkonini beradi. Bu esa, nazariy jihatdan, kredit narxlarining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchi tomondan, agar bozorda raqobat yetarli darajada bo'lmasa, yirik banklar texnologik ustunlikdan foydalanib, kredit narxlarini yuqori darajada saqlab qolishlari ehtimoli mavjud. Bu esa monopoliyalashgan muhitda narx shakllanishining asosiy muammolaridan biri bo'lib qoladi.

Sun'iy intellekt va skoring modellarining joriy etilishi kredit olish imkoniyatlarini ham kengaytiradi. An'anaviy tizimlarda kredit olishda ko'plab byurokratik to'siqlar va subyektiv baholashlar mavjud bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ushbu jarayonni soddalashtiradi. Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari hamda jismoniy shaxslar uchun kredit olish imkoniyatlari oshadi. Bu esa iqtisodiyotda moliyaviy inklyuziyaning kengayishiga, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt va skoring modellarini joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, banklar uchun texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilish va malakali kadrlarni tayyorlash zarurati yuzaga keladi. Ikkinchidan, ma'lumotlar xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalari dolzarb bo'lib qoladi. Uchinchidan, sun'iy intellekt asosidagi qarorlar ba'zan tushunarsiz yoki shaffof bo'lmasligi, bu esa mijozlar va tartibga soluvchi organlar uchun muayyan xavotirlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, ushbu texnologiyalarni joriy etishda huquqiy va axloqiy normalarga qat'iy rioya qilish talab etiladi.

Monopoliya sharoitida sun'iy intellekt va skoring modellarining narx shakllanishiga ta'siri alohida tahlilni talab qiladi. Agar texnologik yangiliklar faqat yirik banklar tomonidan joriy etilsa, kichik banklar raqobatbardoshlikni yo'qotishi mumkin. Bu esa bozorda narxlarning barqaror yuqori darajada shakllanishiga olib keladi. Shu bois, davlat tomonidan raqobatni rag'batlantirish, texnologik innovatsiyalarni barcha banklar uchun ochiq va teng sharoitda joriy etish siyosati muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda, sun'iy intellekt va skoring modellarining ijobiy iqtisodiy samaralari to'liq namoyon bo'lmasligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kredit riskini baholashda sun'iy intellekt va skoring modellarini qo'llash zamonaviy bank tizimining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar yordamida kredit riskini aniq baholash, kredit portfelining sifatini oshirish, kredit narxlarini optimallashtirish va moliyaviy

inklyuziyani kengaytirish imkoniyatlari mavjud. Biroq, monopoliyalashgan bank tizimida texnologik yangiliklarning narx shakllanishiga ta'siri murakkab bo'lib, bu sohada davlat tartibga solish va raqobatni rag'batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida kredit riskini baholashda sun'iy intellekt va skoring modellarini joriy etish bank faoliyatining samaradorligini oshirish, kredit portfelining sifatini yaxshilash va kredit narxlarini optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiyalar yordamida kredit olish jarayonlari soddalashadi, moliyaviy inklyuziya kengayadi va banklar o'rtasida raqobat kuchayadi. Biroq, monopoliyalashgan bank tizimida texnologik ustunlik narx shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, davlat tomonidan raqobatni rag'batlantirish va innovatsion texnologiyalarni barcha banklar uchun ochiq qilish siyosati muhimdir. Amaliyotda sun'iy intellekt va skoring modellarini joriy etish orqali tijorat banklari kredit riskini samarali boshqarish va iqtisodiyotda barqaror moliyaviy muhit yaratishga erishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mishkin, F. S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Pearson, 2021.
2. Altman, E. I., & Saunders, A. Credit risk measurement: Developments over the last 20 years. Journal of Banking & Finance, 2008.
3. Hand, D. J., & Henley, W. E. Statistical classification methods in consumer credit scoring: a review. Journal of the Royal Statistical Society, 1997.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Credit risk modelling: Current practices and applications. BIS, 2000.
5. Khandani, A. E., Kim, A. J., & Lo, A. W. Consumer credit-risk models via machine-learning algorithms. Journal of Banking & Finance, 2010.
6. Uzbekistan Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari. Toshkent, 2022.
7. Uzbekistan Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. Bank sektorida raqobat va innovatsiyalar. Toshkent, 2023.